Buitenspel … (bijna) iedereen is overtuigd – weinigen nemen het risico

Heel wat ouders, leerkrachten en de overheid vinden het belangrijk dat kinderen vaak en veel buiten spelen, en dat om diverse redenen: de bewegingsvrijheid, de gezonde buitenlucht, de andersoortige ervaringen, het contact met de natuur … Dat staat in schril contrast met de mate waarin kinderen effectief buiten spelen[1]. Voor het beperkt buitenspel worden heel wat redenen opgegeven: slecht weer, geen geschikte speelplekken, onveilige (verkeers)situaties, geen andere kinderen die buiten spelen …

Ravotten en andere vuiligheid

Wat is de eigenheid van buitenspel? Naar buiten gaan, dat is klimmen, balanceren, op muurtjes lopen en ergens over springen (met het risico te vallen). Het is van een glijbaan gaan, schommelen (met het risico je voet te verzwikken), ronddraaien, met een loopfiets sjezen en van een berg rollen (met het risico de snelheid niet te kunnen controleren). Het is dammen bouwen, vuurtjes maken, over plassen springen (met het risico vuil te worden of een natte broek te krijgen). Het is zich verstoppen in een put of in het struikgewas (met het risico te verdwalen). Het is vaak wat ruwer of onstuimiger spel (met het risico een buil op te lopen), dat gepaard gaat met energie: uitbundig lachen, roepen, plezier en uitgelatenheid. Buitenspel biedt kinderen andersoortige ervaringen dan binnen. Vaak gaat het gepaard met spanning en sensatie ('het geeft kriebels in mijn buik'). En we zien dat al bij jonge kinderen. Kinderen van nog geen twee jaar oud genieten ervan dat je achter ze aanloopt, ze genieten van op en neer springen op een trampoline, een vlinder achtervolgen, het in en uit, en op en af een speeltuig klauteren …

Rani (23 maanden) ontdekt tijdens het schoolfeest van de oudere zus de buitenspeeltuin (zie foto's). Ze hijst zich op het platform. Dat vraagt concentratie en inspanning, want het platform is hoog en steil. Toch geeft ze niet op. Eens ze erop staat, geniet ze. Zo hoog. Daarna gaat ze terug af het platform en ze loopt over het handbruggetje naar de andere kant. Zo gaat het nog wel een tijdje door. De inspanning en het plezier zijn van haar gezicht af te lezen.

Avontuurlijk of risicovol?

Buitenspel wordt vaak in één adem genoemd met risicovol spel. Al is er niet echt cijfermateriaal te vinden dat aantoont dat de risico's buiten tot meer ongelukken leiden dan de risico's waarmee kinderen binnen in aanraking komen. Risicovol spel (zowel binnen als buiten) is een lastig begrip: risico is elk gedrag waarvan de uitkomst onzeker is. Risico behoort tot het leven. Meer zelfs: er is altijd een zeker

1 Ook in het MeMoQ-onderzoek dat CEGO – in opdracht van Kind & Gezin – uitvoerde, hebben we dat vastgesteld. Het onderzoek liep van augustus 2015 tot en met april 2016. Zeven onderzoekers bezochten in totaal 400 opvanglocaties voor baby's en peuters, zowel gezins- als groepsopvang. De conclusie: in slechts 5% van de gevallen was er sprake van enig buitenspel. Meer info: www.kindengezin.be

In een boom klimmen. Een activiteit met risico, maar niet roekeloos. De school heeft met een witte lijn gemarkeerd tot waar er geklommen mag worden. Zo blijft het een aanvaardbaar risico.

risico als je leeft, en hoe meer je leeft, hoe meer risico er is (Ibsen in Tovey, 2011). Ellen Sandseter, een Noorse onderzoeker, omschrijft risicovol spel (risky play) als **'alle spannende en uitdagende vormen van fysiek spel met een aspect van onzekerheid en met een kans op fysieke verwonding.' Z**onder aan te nemen dat elk buitenspel risicovol spel is, geeft de onderzoeker wel aan dat dit soort van spel vaak buiten plaatsvindt. Met oneffenheden, een waterplas, een zandheuvel, steentjes, veertjes en bladeren, grote speeltuigen, muurtjes om op te klauteren ... bevat buitenspel inderdaad vaak meer uitdaging en verrassingen dan binnenspel.

Risicovol is niet roekeloos

Aan het woord 'risico' kleven heel wat negatieve connotaties zoals gevaar, dreiging, roekeloosheid ... In discussies lijkt het kiezen tussen spel als bron van verwonding versus spel als bron van leren; de balans tussen uitdaging enerzijds en veiligheid anderzijds. Het is genuanceerder dan dat. Er kan sprake zijn van objectieve risico's (het gaat dan om meetbare factoren, vaak eigenschappen van de omgeving zoals hoogte, oneffenheden ...) of subjectieve risico's (hoe gaan individuele kinderen om met mogelijke risico's?). Gaandeweg is men in risicomanagement overgestapt van risicovermijding naar een situatie waar een afweging gemaakt wordt tussen aanvaardbare en onaanvaardbare risico's. Men wil geen omgeving die zo veilig mogelijk is voor kinderen (want vaak is dat synoniem voor saai), maar eerder een omgeving die 'zo veilig is als nodig'. Zo kan een speelplek met wat distels of brandnetels perfect aanvaardbaar zijn, maar kan kinderen laten spelen waar giftige planten staan, een roekeloze daad zijn.

Wat zijn aanvaardbare risico's?

Aanvaardbare risico's zijn alle activiteiten waarvan de voordelen van het risico opwegen tegen de nadelen: kinderen leren met vallen en opstaan en daar hoort nu eenmaal soms pijn, een schram of een buil bij. Ook moeten de objectieve risico's herkenbaar zijn voor kinderen. Verder moeten kinderen zelf en autonoom kunnen beslissen of ze zelf wel of niet het risico zullen nemen (subjectieve risico's). Het mag nooit gaan om situaties of activiteiten van machteloze blootstelling aan risico of situaties waar men onder druk van anderen aangezet wordt tot risicovol gedrag.

Wat zegt de overheid?

Ook de overheid (of 'speelterreinpolitie') staat achter het idee van aanvaardbare risico's. Zo bekijkt de FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie, die onder meer instaat voor de veiligheidscontrole van speelterreinen (zoals een speelplaats op een school met speeltoestellen), met een genuanceerde blik als het aankomt op risico's. Men stelt heel duidelijk dat een speelterrein zonder ongevallen een speelterrein zonder spel is: een genormeerd speeltoestel is geen synoniem voor 'een speeltoestel vrij van risico'.[2] In hun handboek is zelfs een paragraaf 'een pleidooi voor risico's' opgenomen. Daarin lezen we: '*Door speelruimte eenzijdig vanuit een veiligheidsperspectief te beoordelen, wordt kinderen tekortgedaan. De foutieve inzet wordt dan een soort ideale wereld te creëren waarin kinderen zonder zorgen of pijn kunnen vertoeven. Nochtans is het nuttig en goed dat kinderen zich pijn kunnen doen op een speelterrein, het vormt een waarde op zich.*' (FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie, 2011, p. 172). Zeker bij avontuurlijke en natuurlijke speelplaatsen is de risicoanalyse essentieel om aanvaardbare risico's in kaart te brengen en onverantwoordelijke risico's uit te sluiten[3].

De rol van de anderen

In dit hele verhaal zijn leerkrachten en andere kinderen essentieel om te leren omgaan met risico's, zowel binnen als buiten. Anderen wijzen je op potentieel gevaarlijke situaties en laten je mogelijkheden zien. Hoe je leert omgaan met onzekerheden wordt bij kinderen al heel snel gestimuleerd of afgeremd. Psychologen noemen dat 'social referencing': in een onzekere situatie volgen we het voorbeeld van anderen, omdat we aannemen dat dat het juiste gedrag is. En dat zien we al bij kinderen van 8 à 9

2 Het is dus zeker niet zo dat de risico's beginnen ('de miserie' begint) waar kinderen in een natuurlijke context of in een context zonder genormeerde speeltoestellen actief zijn. Wel is het zo dat kinderen de meeste risico's kunnen nemen in een avontuurlijke buitenruimte.

3 Zie Walschaerts, B. & Papanikitas, M. (2019). Preventieadviseur in Kosmos ... een bron van vertrouwen. In *Kleuters & ik*, Jrg. 35 (3), p. 24-27.

maanden oud. Spelbegeleiding, actief-stimulerende tussenkomsten of de nabijheid van een volwassene blijft nodig als het even 'te eng' wordt of net om het wat 'enger' te maken. Ook het observeren van risicovolle activiteiten bij andere kinderen kan een opstapje zijn om het zelf te proberen. Door een ander kind uitbundig en schaterend van een heuvel te zien lopen, zul je sneller geneigd zijn om dat ook te doen. Ook in het onderwijs krijgt dat aandacht. Hoe we kleuters vaardiger leren omgaan met risico's (risicocompetent maken), was het startpunt van het Riscki-project (dat liep van 2009 tot 2014)[4].

Wat is de meerwaarde van risico's?

Als opvoeders en leerkrachten erin slagen een kind een gevoel van veiligheid te geven, ervoor te zorgen dat het uitdagingen durft aan te gaan en gelooft dat het moeilijke of onzekere situaties aankan, dan is de basis voor levenslang leren gelegd. 'Ik kan het zelf'. Het belang van weerbaarheid, zelfvertrouwen en een goed zelfwaardegevoel als kern van een gezonde emotionele ontwikkeling kan niet genoeg onderstreept worden. Dat noemen we welbevinden. Het zorgt ervoor dat je met een open en ontvankelijke blik naar de wereld kijkt. Het zorgt dat je durft en wilt leren uit je fouten. Risico's en angsten overwinnen maakt kinderen sterker, niet zwakker. Het gaat om het vermogen gevaren in te schatten en je eigen vaardigheden om daarmee te gaan. Dat is positieve stress die je als motor van ontwikkeling voortduwt, je aan de grens van je mogelijkheden en erover duwt. Kinderen lijken wel van nature grenzen op te zoeken en te willen testen hoever ze kunnen gaan. Zo groeien ze: met een bluts en een buil. Dat noemen we betrokkenheid. Op die manier krijgen ze een steeds grotere vrijheid en verantwoordelijkheid, en worden ze competenter in het inschatten en omgaan met de risico's die ze tegenkomen, binnen en buiten.

Wat moeten we vermijden?

Opwinding en spanning zetten je zintuigen op scherp. Maar soms slaat dat om in angst. Dat zijn situaties waar we te veel vragen van een kind. Dat kan zorgen voor een allesverlammende angst en dat moeten we absoluut vermijden. Het gaat dan om

situaties waar een kind het gevoel heeft zelf geen grip (meer) te hebben op de situatie en die het bijgevolg fundamenteel angstig kunnen maken. Een schooluitstap waarbij je als achtjarige gedwongen werd je angst voor een tokkelbaan te overwinnen (je staat daar, je kunt geen kant uit: eens je vertrokken bent, moet je de rit uitzitten), helpt je niet. Je zult dat soort activiteit de rest van je leven vermijden. Dergelijke ervaringen dragen niet bij tot het zelfvertrouwen van een kind. Omgekeerd helpt ook het andere uiterste niet: door alle risico's weg te nemen, neem je tegelijk elke uitdaging weg. Er moet iets onverwachts kunnen gebeuren: het leven en het onderwijs moeten avontuurlijk zijn. Kinderen moeten initiatief kunnen nemen en mogen falen. Bent Hougaard waarschuwt in dit verband voor '*curlingouders*': overbeschermende ouders die alle obstakels, tegenslagen en teleurstellingen voor hun kinderen wegvegen (analoog aan de curlingsport), waardoor kinderen zich niet volwaardig kunnen ontwikkelen. Alle risico's wegnemen creëert 'schijnveiligheid[5]'. Alle risico's wegnemen is een illusie. Risico's zijn er altijd en maken deel uit van het spel en het leven. We kunnen er maar beter mee leren omgaan.

Dit artikel is een herwerking van een artikel dat eerder verscheen voor de Kind en Gezin campagne #buitenbabys (https://www.kindengezin.be/buitenbabys/)

4 http://riscki.khleuven.be/ en Leyssen, L. et al. (2013). Dat is kicken, man! Kinderen leren omgaan met risico. In *Kleuters & Ik*, Jrg. 29 (3), p. 2-6.

5 Je zou zelfs kunnen beargumenteren dat het grootste risico bestaat uit het wegnemen van alle risico's: Schijnveiligheid kan tot veel ernstiger ongevallen leiden, omdat opvoeders de kinderen niet risicocompetent maken, ze niet leren om te gaan met de reële risico's. Zo is het risico op een ernstig letsel ongetwijfeld groter als je kinderen pas op latere leeftijd met bv. een scherp mes leert omgaan, dan wanneer ze dat reeds op jonge leeftijd – onder begeleiding – leren hanteren.

Natuurlijke speelplaatsen: meer kansen op risicovol spel!

Buitenspel *serieus* nemen, vraagt als school dat je – net als bij je binnenruimtes – doordacht te werk gaat: zo zorg je dat ook de buitenomgeving een plek is waar kinderen rijke en intense ervaringen opdoen. Een voorbeeld van zo'n buitenruimte is de schoolspeelplaats van GVB Het Zonnehuis in Mechelen. Het is een plek vol mogelijkheden.

1. Een heuvel, een glijbaan, een tunnel door een bergje, een smaller paadje ...: het zijn mogelijkheden om concepten zoals snelheid, energie, zwaartekracht ... aan den lijve te ervaren. Zo zorgt een schommel in een boom voor ervaringen van gewicht, hoogte, energie, kracht, maar vraagt hij ook dat je rekening houdt met andere kinderen (je beurt afwachten, elkaar helpen ...). De niveauverschillen zorgen voor verschillende bewegingskansen: lopen, glijden, rollen, klimmen, balanceren, kruipen ...

2. Een uitgebreid parcours met balken, platforms, touwen en een piramide van balken: het zijn mogelijkheden om je behendigheid en coördinatie te trainen, te navigeren, te balanceren ...

3. Klim- en klauterbomen ... Het zijn mogelijkheden om hoogte te ervaren, risico's in te schatten, een ander perspectief in te nemen, vanuit de hoogte waar te nemen, dieptezicht te verbeteren ..., maar ook een relaxte manier om een boek te lezen.

4. Een moestuin en composthoop. Het zijn mogelijkheden om de natuur op een directe manier te ervaren en om te gaan met leven en dood: dieren eten geven, planten verzorgen, oogsten, wassen, bereiden ... Groenafval naar de composthoop brengen (om zo de cirkel weer rond te maken), vogels spotten in een nestkastje, zien hoe ze in de lente hun jongen eten geven, je de vraag stellen hoe wormen ademen onder de grond en of koolvlinders echt alleen koolbladeren eten.

5. Een houten huisje, een echte boot, enkele lakens en een aantal goede attributen ... Het zijn mogelijkheden om verhalen te creëren en na te spelen, om je te verstoppen (bv. in de kajuit van de boot), tentjes te maken, je eigen wereld te creëren ...

6. Losse materialen, potten, pannen, palletten, grote balken ... Het zijn mogelijkheden voor fantasie- en rollenspel. Het is een omgeving die door kinderen getransformeerd kan worden in om het even wat. Je kunt er worden wie je wilt, alleen of samen met anderen.

7. Buiten is niet alleen een plek voor activiteit, maar ook om te denken en te voelen. Een wilgenhut, een beschutte zitplek, een houten wigwam ... Het zijn mogelijkheden om tot rust te komen, om te dromen, te soezen, na te denken, een rustig gezamenlijk eetmoment in te lassen, kastanjes te poffen, buiten te lunchen ...

Bart Declercq – CEGO-medewerker
Koen De Broeck – leerkracht bij 2,5- en 3-jarigen – Freinetschool Zonnehuis, Mechelen

Geraadpleegde bronnen:

Both, K. (2012). *Spelen met risico's – door Kees Both bijeengebrachte literatuur, zie* http://www.springzaad.be/litdocs/s-november_2012_voor_pdf.pdf

Declercq, B. (red.) (2012). *Kleuters & Ik, Dossier Buitenspel, Jrg. 28 (4), p. 13-31.* Averbode: CEGO Publishers.

FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie (2011). Veiligheid van speelterreinen. Een praktische leidraad voor uitbaters (3de uitgave). Brussel: Federale Overheidsdienst Economie, K.M.O., Middenstand en Energie, geraadpleegd op 05/02/2019 via https://economie.fgov.be/nl/publicaties/handboek-veiligheid-van

Greenfield, C. (2004). 'Can run, play on bikes, jump the zoom slide, and play on the swings': Exploring the value of outdoor play. *Australian Journal of Early Childhood, 29* (2),1-5.

Kleppe, R., Melhuish, E. & Sandseter, E.B.H. (2017). Identifying and characterizing risky play in the age one-to-three years, *European Early Childhood Education Research Journal, 25:3, 370-385,* DOI: 10.1080/1350293X.2017.1308163

Louv, R. (2005). *Last child in the woods.* Chapel Hill, NC: Algonquin Books.

Sandseter, E.B.H. (2010). *Scaryfunny. A qualitative study of risky play among preschool children.* Thesis for the degree Philosophiae Doctor (PhD). Trondheim: Norwegian University of Science and Technology, Faculty of Social Sciences and Technology Management, Department of Psychology.

Sandseter, E.B.H. (2011). Children's Risky Play in Early Childhood Education and Care. *Childlinks,* 2011, (3), 2-6. Via https://www.barnardos.ie/assets/files/publications/free/childlinks

Sienaert, H. (2018). Met vallen en opstaan … het wat en waarom van risicovol spel. In *Kiddo Jrg. 19 (6), p 23-25.*

Tovey, H. (2011). *Laat ze buiten spelen. Pleidooi voor gezonde risico's.* Antwerpen: Garant.

Van Lier, M. & Leufgen, W. (2010). *Geen leven zonder risico's.* Den Hoorn: Stichting Oase, zie https://www.springzaad.nl/litdocs/s_lores.pdf

... DAARNA DE WEG NOG WETEN.